

จะเป็นเพราะหลักธรรมชาติที่ว่าคนเราเมื่ออายุสูงขึ้น จะต้องเห็นว่าเวลาผ่านไปอย่างรวดเร็ว หรือจะเป็นเพราะเหตุการณ์ต่างๆ ในยุคต่อๆ มานั้นผ่านไปอย่างรวดเร็วจริงๆ ตามสภาพ หรือจะเป็นเพราะอะไรก็ตาม พลอยรู้สึกว่ามีวันหนึ่งในชีวิตนั้นผ่านไปเร็วกว่าแต่ก่อน และถ้าหากว่าผลตอบโต้แม้แต่น้อย วันคืนนั้นก็ล่วงเลยไปกลายเป็นเดือนปีโดยไม่รู้ตัว และเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นแก่ตัวพลอยเอง นับตั้งแต่ผลัดแผ่นดินใหม่เป็นแผ่นดินที่สามในชีวิต หรือรัชกาลที่ ๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์นั้น ก็ดูจะเกิดขึ้นโดยรวดเร็วในลักษณะที่ยุ่งเหยิงสับสนอลเวง จนบางครั้งพลอยแทบจะไม่สามารถเลียงลำดับเหตุการณ์นั้นๆ ได้ถูกต้อง

หลังจากวันที่เป็นลมลงในวันสวรรคตของสิ้นเกล้าฯ รัชกาลที่ ๖ คุณเปรมก็เจ็บกระเสาะกระแสะอยู่หลายวัน อาการป่วยนั้นก็มิได้มีอะไรแน่นอน นอกจากว่าเหน็ดเหนื่อยเกินกว่าปกติมาระยะหนึ่ง เมื่อความเหน็ดเหนื่อยนั้น มากระทบกับความเศร้าโศกเสียใจอย่างแรง ร่างกายของคุณเปรมก็ล้มเจ็บลง เป็นภาระของพลอยที่จะต้องรักษา พยาบาลอยู่นานวัน และแม้เมื่อคุณเปรมจะหายเจ็บแล้ว พลอยก็ยังมิได้หมดความวิตกกังวล ต้องคอยระวัง ต้องคอยมองตามคุณเปรมอยู่ด้วยสายตาที่เป็นห่วง

นับตั้งแต่วันสิ้นแผ่นดินเป็นต้นมา คุณเปรมก็ดูแลกันไปนิดใจ เลิกสนใจกับความเป็นอยู่ของตัวเอง การกินอยู่การแต่งตัว แม้แต่ความสะอาดทางร่างกายเล็กๆ น้อยๆ คุณเปรมก็ปล่อยปละละเลย อาการเหล่านี้ พลอยรู้ดีว่าเป็นอาการอันสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางจิตใจ เพราะใจของคุณเปรมนั้นหมดอาลัยตายอยาก หมดความสนใจในสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบๆ ตัว คุณเปรมเคยเป็นผู้ที่สนใจต่อชีวิตของตนเอง และชีวิตของคนอื่นๆ ที่รู้จักกันมาก การกระทำของคุณเปรมแต่ก่อนมานั้น พลอยรู้สึกว่าเป็นไปโดยมีความปรารถนาที่จะรุ่งเรืองก้าวหน้า และความประสงค์ที่จะแสดงตนเองออกให้ปรากฏนั้น เป็นเครื่องกำหนด ขณะเดียวกันคุณเปรมก็สนใจ ในเรื่องของคนอื่น ว่าใครทำอะไรที่ไหน ใครจะดีจะชั่วอย่างไร แล้วก็นำเอาการกระทำและคุณสมบัติ และผลของการกระทำเหล่านั้น มาเปรียบเทียบกับการกระทำ ผลการกระทำและคุณสมบัติของตนเอง ทั้งหมดทำให้คุณเปรมสนใจต่อชีวิต และความกระหายนั้นก็เป็นการกำลั้งดันให้ชีวิตของคุณเปรมดำเนินต่อไปเรื่อยๆ แต่บัดนี้ความกระหายนั้นมีเหลือแต่น้อย ตนเองจะเป็นอย่างไร คุณเปรมก็มีได้สนใจ คนอื่นเป็นอย่างไรคุณเปรมก็มีได้สนใจเช่นเดียวกัน แต่ก่อนนี้คุณเปรมอยู่ในฐานะผู้ชี้ชวนให้พลอยดูโลก และเป็นผู้เล่าให้พลอยฟังถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นรอบๆ ตัว พลอยอยู่ในฐานะเป็นผู้รับฟัง แต่โดยกะทันหัน โดยที่พลอยมิได้รู้เนื้อรู้ตัวเลย ฐานะนั้นก็เปลี่ยนกลับกันไป พลอยกลายเป็นผู้เล่า เป็นผู้ชี้ชวนให้คุณเปรมมองเหตุการณ์ต่างๆ คุณเปรมกลายเป็นผู้ฟังแต่ฟังโดยไม่สนใจเท่าใดนัก คุณเปรมเคยพูดมาตลอดรัชกาลที่ ๖ ว่า พระเจ้าอยู่หัวพระองค์นั้น เป็นผู้ที่คุณเปรมมอบความรักความเคารพบูชา และชีวิตจิตใจถวายไว้จนสิ้น เมื่อพลอยได้ยิน พลอยก็รู้สึกเชื่อเพียงส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งที่สงวนไว้ในใจนั้น เป็นความรู้สึกที่ว่าคุณเปรมอาจพูดไปเช่นนั้น ด้วยอารมณ์และคารม แต่เมื่อพระเจ้าอยู่หัวสวรรคตแล้ว พลอยจึงได้รู้ว่าคุณเปรมพูดพรอมมาด้วยความจริงใจ แต่สิ่งที่พลอยรู้ไม่ถึงก็คือความจริงอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งคุณเปรมเองก็มิรู้ความจริงนั้นก็คือ เมื่อผลัดแผ่นดินจากรัชกาลที่ ๕ มาเป็นรัชกาลที่ ๖ คุณเปรมยังเป็นคนหนุ่ม อยู่ในวัยที่แข็งแรง เต็มไปด้วยกำลังใจกำลังกายที่จะเริ่มชีวิตพร้อมที่จะรับบทเรียนจากชีวิต และนำบทเรียนนั้นๆ มาใช้ให้เห็นประโยชน์แก่ชีวิต แต่เนื่องจากการอบรมที่คุณเปรม

ได้รับแม่แต่ก่อน คุณเปรมจึงนำชีวิตนั้น ผูกมัดไว้กับองค์พระมหากษัตริย์ผู้ครองแผ่นดิน หันทางเดินของชีวิตให้เข้ากับแนวพระราชประสงค์ และพระราชนิยมทุกประการ ความเห็นและความปรารถนาส่วนตัวนั้น คุณเปรมไม่เคยคำนึงถึง ด้วยเหตุนี้เมื่อผลัดแผ่นดินใหม่ครั้งหนึ่ง คุณเปรมก็ถือว่าชีวิตของตนเปลี่ยนแนวทางไปครั้งหนึ่ง จำต้องปรับปรุงปิดผันหันชีวิตให้เข้ากับแนวที่ถูกต้องขึ้นใหม่ เมื่อผลัดแผ่นดินใหม่ รัชกาลที่ ๕ สิ้นไปขึ้นรัชกาลที่ ๖ คุณเปรมยังหนุ่มพอ และแข็งแรงพอที่จะเริ่มการปรับปรุงเข้าแนวใหม่ และเริ่มชีวิตใหม่ ระยะเวลา ๑๕ ปีของรัชกาลที่ ๖ เป็นระยะที่คุณเปรมเห็นว่าได้ชีวิตมาอย่างสมบูรณ์ พอใจในชีวิตนั้น และยังไม่อยากให้อะไรเปลี่ยนแปลงชีวิตนั้นเลย แต่คุณเปรมก็รู้ว่า ถ้าตนจะบำเพ็ญชีวิตต่อไปในรัชกาลที่ ๗ ให้ถูกต้อง ตนก็จะต้องปรับวิถีแห่งชีวิตให้เข้าหาระดับใหม่ ต้องรู้จักคนใหม่ๆ ต้องศึกษาชีวิตใหม่ ถ้าจะพูดสั้นๆ ก็ต้องเริ่มชีวิตใหม่ทั้งอัน แต่คุณเปรมก็แก่เกินไป และมีกำลังน้อยเกินไปที่จะทำเช่นนั้นได้ สำหรับพระเจ้าอยู่หัวพระองค์ใหม่ คุณเปรมก็รู้ว่าตนมีความจงรักภักดีมิได้เสื่อมคลาย แต่กำลังใจ ที่จะสนองพระเดชพระคุณนั้นเสื่อมลงตามวัยแห่งสังขาร

ในระยะนี้พลอยต้องเป็นผู้คอยชักชวนให้คุณเปรมสนใจในสิ่งต่างๆ อยู่เสมอ แต่ความพยายามของพลอย ไม่ผู้จะได้อะไร เพราะคุณเปรมได้แต่เฝ้าฟัง และถ้าหากว่าถ้อยคำของพลอยบังเอิญเกี่ยวพันไปถึงเหตุการณ์บางอย่าง ในแผ่นดินก่อน คุณเปรมก็เบือนหน้าหนีแล้วถอนใจใหญ่ เหมือนกับไม่อยากจะรื้อฟื้นเอาเรื่องเก่าๆ มานึกคิดอีกต่อไป สิ่งที่คุณเปรมยังสนใจเหมือนแต่ก่อน หรือจะดูเหมือนจะมากกว่าแต่ก่อนนั้น ยังเหลืออยู่เพียงอย่างเดียว สิ่งนั้นคือการเลี้ยงม้าและการขี่ม้า วันหนึ่งๆ เดียวนี้คุณเปรมเข้าไปในวังพอเป็นพิธี เพราะพระบรมศพยังอยู่ที่ปราสาท แต่แล้วคุณเปรมก็รีบกลับบ้านมาขลุกอยู่ในคอกม้า เข้าเย็นคุณเปรมก็ขี่ม้าตัวโปรด ออกขี่ไปทางคลองเตย หรือทางสวนลุมพินี ซึ่งได้กะไว้ว่าจะเป็นที่ฝังงานฉลองราชสมบัติพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ ครบ ๑๕ ปีเป็นงานใหญ่ ถึงกับได้ลงมือปลุกสิ่งก่อสร้างไปบ้างแล้ว แต่บังเอิญเสด็จสวรรคตเสียก่อน งานนั้นจึงงดไป คุณเปรมชอบควมม้าหายไปจากบ้านคนเดียว ไม่ชอบให้ใครตาม กลับมาถึงบ้านก็เหงื่อโชกตัว และเหงื่อของม้าออกจบบอกตามตัวม้าเป็นฟองขาว พลอยไม่สบายใจนักในความสนใจเรื่องม้าที่ยังเหลืออยู่นี้ เพราะคุณเปรมอายุมากขึ้น เก่งกว่าจะพลาดพลั้งเป็นอันตราย แต่พลอยก็ต้องนิ่งมิกล้าตักเตือน เพราะเห็นว่าการขี่ม้าออกเที่ยว ยังเป็นสิ่งเดียวที่คุณเปรมชอบ และทำให้คุณเปรมสบายใจขึ้นได้บ้าง

เพราะความตกใจกลัวละหุกในเรื่องในหลวงสวรรคต เพราะความกังวลในเรื่องความเจ็บไข้ของคุณเปรม พลอยมิได้มีเวลาที่จะคิดคำนึงถึงระยะเวลาที่ผ่านไป ผลอดตัวไปเพียงไม่กี่มากน้อย ตาฮึดก็เดินทางกลับ จากอังกฤษเข้ามาถึงเมืองไทย ตาฮึดส่งข่าวเข้ามาว่า จะเดินทางด้วยเรือไฟมาถึงสิงคโปร์ แล้วจะลงเรือจากที่นั่น ขึ้นรถไฟมาลงที่สถานีบางกอกน้อยที่กรุงเทพฯ เมื่อถึงวันเวลาที่ตาฮึดจะมาถึง พลอยก็ไปปรากฏตัว ที่สถานีบางกอกน้อยพร้อมด้วยคุณเปรม และพี่น้องทุกคน ในลักษณะเหมือนกับในฝัน ไปสะดุ้งตื่นจากฝัน เอาตอนที่รถไฟเข้าเทียบชานชาลา และตาฮึดผ่านจากรถไฟมากอดพลอยไว้แน่น เสียงตาฮึดหัวเราะ และเสียงคุณเปรมและคนอื่นๆ หัวเราะและทักทายกันให้ลั่นไป

พลอยเงยหน้าขึ้นมองหน้าลูกทั้งน้ำตา ตาฮึดเติบโตสูงขึ้นเป็นหนักหนา พลอยซึ่งยืนอยู่ชิดตัว ต้องแหงนหน้าขึ้นดู จึงจะแลเห็นหน้าตาฮึดได้ หน้าตาฮึดดูขาวขึ้น เป็นผู้ใหญ่ขึ้น และมีร่องรอยของหนองคราขึ้นเขียว แต่วิธีจะพูด วิธีจะหัวเราะตลอดจนสายตาที่มองดูพลอย และคนอื่นๆ นั้น แสดงให้เห็นว่าตาฮึดยังเป็นตาฮึดลูกของพลอยคนเก่า

ระยะเวลาร่วมสิบปี มิได้ทำให้ตาอืดเปลี่ยนแปลงไปเลยในสาระสำคัญ ตาอืดครบตัวพลอยไปกอดอีกทีหนึ่ง แล้วกระซิบว่า

"นึ่งเสียเถิดแม่ ทำซ้ออันไปได้ ไม่อายคนเขาบ้าง"

คำพูดของตาอืดทำให้พลอยต้องหัวเราะ รีบเข็นน้ำตาให้แห้งสนิท ตาอืดทักทายทุกคนอย่างสนิทสนม กราบไหว้คุณเปรมอย่างนอบน้อม พุดเล่นกับพ่อเพิ่มคุณเชยและหลวงโฮสลด หันหน้าไปยิงฟันกับตาอืดและตาอ้น กับประไพที่มารับ แล้วเดินเข้าไปเสียดแก้มจับลูชิลล์ แบบญาติที่ดีของฝรั่ง วันนี้เป็นวันที่พลอยเห็นคุณเปรม เบิกบานจริงๆ เป็นครั้งแรก เสียงคุณเปรมพุดดั่งด้วยความดีใจเกินกว่าปกติว่า

"อืดสูงกว่าพ่อเป็นกอง ไหนมาเย็นเทียบกันดูทีหรือจะสูงกว่ากันเท่าไร"

ตาอืดเข้าไปยืนข้างๆ ตามที่คุณเปรมสั่งและพลอยก็มองดูด้วยความปลื้มใจ ว่าตาอืดสูงกว่าคุณเปรม ประมาณสักฝ่ามือหนึ่งเห็นจะได้ ระหว่างที่คนใช้ที่ตามไปช่วยขนของจากบ้าน กำลังยกของลงจากรถไฟ พลอยก็อดเหลือบมองดูทางประตูรถไฟไม่ได้ว่า จะมีใครตามตาอืดลงจากรถไฟอีกบ้างหรือไม่ มองครั้งหนึ่งก็ไม่เห็นมีอะไร มองครั้งที่สองที่สามต่อไป จนตาอืดสังเกตเห็นอาการกิริยาของพลอย และอมยิ้มอยู่ในใบหน้า

ขนของลงจากรถไฟจนเสร็จแล้ว ทุกคนต่างเดินไปลงเรือยนต์ที่คุณเปรมจัดมาเฉพาะ เพื่อข้ามฟากกลับบ้าน ในเรื่อนั้นไม่มีใครนอกจากตาอืดและพลอย คุณเปรมและญาติพี่น้องที่ไปรับ ตาอืดผู้ซึ่งนั่งอยู่กับพลอย จึงได้ถามขึ้นเบาๆ ว่า

"แม่พอใจหรือยังว่าลูกกลับมาคนเดียว ไม่ได้เอาใครตามมาด้วย"

พลอยหัวเราะด้วยความโล่งอก เอื้อมมือไปบีบแขนตาอืดด้วยความพอใจ เสียงตาอืดพุดเบาๆ ต่อไปว่า

"จู้! จู้! อย่าอะอะไป พี่อ้นเขากำลังมองมาทางนี้ เดี่ยวเขาจะโกรธเอา"

แต่พลอยก็รู้ว่าถ้อยคำที่พุดนั้นไม่มีใครจะได้ยินได้ เพราะเสียงเครื่องยนต์ในเรือดังกลบอยู่ตลอดเวลา

ญาติพี่น้องทุกคนที่ไปรับตาอืดวันนั้น ไม่มีใครปลื้มตัวกลับก่อน พ่อเพิ่ม คุณเชย และหลวงโฮสลด ต่างรับเชิญจากพลอยให้มากินข้าวกลางวันด้วยกันด้วยความยินดี พอถึงบ้านพลอยก็พาตาอืดไปอาบน้ำ ผลิตเครื่องแต่งตัว และความสุขของพลอยในวันนั้น ดูเหมือนจะเต็มเปี่ยมถึงขีดสุด เพราะได้ปฏิบัติลูก ได้ดูแลลูก ซึ่งเพิ่งกลับมาถึงใหม่ๆ ด้วยตัวของตัวเอง และด้วยความรู้สึกที่มีสิทธิ์อย่างสมบูรณ์ ไม่มีใครมากีดกันแก่งแย่ง ตาอืดอาบน้ำแล้วก็แต่งตัวด้วยเสื้อผ้าปานและกางเกงจีน ที่พลอยหาไว้ให้ กางเกงแพรนั้นสีดำ ด้วยยังอยู่ในระหว่างไว้ทุกข์พระบรมศพ เสร็จแล้วตาอืดก็นั่งกินข้าว ซึ่งพลอยหาไว้ให้ด้วยความหิวกระหาย ด้วยความเอร็ดอร่อยสมกับที่ได้จากกับข้าวไทยไปนาน ทำให้พลอยกินไม่ลงได้แต่นั่งอมยิ้มมองดูอย่างอิมใจ หนักเข้าก็รู้สึกตัว จึงขำเลียงไปดูคนอื่นที่นั่งกินข้าวอยู่ด้วย เห็นคุณเชยหลวงโฮสลดและพ่อเพิ่มก็นั่งอมยิ้ม ดูตาอืดอยู่ด้วยความพอใจเช่นเดียว

ตาฮึดกินข้าวอิ่มแล้วก็ปรารภขึ้นว่า

"ตั้งแต่นั้นนี้เป็นต้นไป ฮึดจะไม่ขอไปจากเมืองไทยอีก จะขออยู่จนตายไปที่นี่ เพราะจะหาบ้านเมืองไหน ที่สุขสบายไปกว่านี้อีกก็ไม่มีแล้ว"

"ก็ไหนเขาว่าที่เมืองนอกก็สุขสบายนักไม่ใช่หรือพ่อฮึด" พ่อเพิ่มถามขึ้น

"ก็คงสนุกสบายสำหรับคนที่ไปเที่ยวชั่วคราวเท่านั้นแหละครับคุณลุง" ตาฮึดตอบ "ถ้าจะอยู่กันจริงๆ ก็สู้ของเราไม่ได้ ที่เมืองนอกถึงจะมีอะไรดี ก็จะต้องรู้ตัวอยู่เสมอว่านั่นไม่ใช่ของเรา แต่เป็นของคนอื่น พอมาถึงเมืองไทยเข้าก็เห็นว่า เป็นของเราไปหมด ดินฟ้าอากาศถึงจะร้อนเพียงไรก็เป็นของเรา กลิ่นไอทั่วไปถึงจะเหม็นบ้างอะไรบ้าง ก็เป็นเครื่องบอกให้รู้ว่าเราถึงบ้าน บ้านเมืองถนนหนทางไร่นา ตลอดจนต้นหมากรากไม้ ถึงจะรกบ้างไม่รกบ้างก็เพราะเราเป็นคนทำ ถ้าเราทำให้มันรกได้เราก็ทำให้มันหายรกได้ รถไฟที่ผมนั่งมานั้นแล่นเข้าเขตแดนไทยแต่ตอนดึก ผมไม่เป็นอันหลับอันนอน ได้แต่นั่งดูเมืองไทยดูแล้วดูอีก ดูเท่าไรก็ไม่เบื่อ จนรถเข้าถึงบางกอกน้อยไม่รู้ตัว จะมองไปทางไหนมันก็เย็นตาสบายใจไปทั้งหมด"

"พ่อฮึดนี่เป็นเอามาก" พ่อเพิ่มพูดขึ้นเบาๆ เหมือนกับจะพูดกับตัวเอง

"เป็นอะไรเอามากครับลุง" ตาฮึดถาม

"เปล่า เป็นหลานของลุงเท่านั้นเอง" พ่อเพิ่มตอบ "ลุงก็คิดอย่างเดียวกันมานานแล้ว อยู่เมืองไทยมาแต่อ้อนแต่ออกจนแก่ป่านี้อย่างนี้ ยังไม่เคยนึกเบื่อเลย นั่งดูอยู่ได้ทุกวัน แล้วยังสนุกอยู่ทุกวัน ใครเขามาเล่าเรื่องเมืองนอกว่าที่นี่ดีอย่างนั้นที่นั่นดีอย่างนี้ ลุงไม่เคยเชื่อคารมเขาเลย จะเถียงเขาไ้เขาก็ไม่เคยไป ได้แต่นั่งฟังเขาไปเท่านั้นเอง ไหนพ่อฮึดลองเล่าไปทีหรือ เมืองนอกเมืองไทยมันผิดกันอย่างไรบ้าง"

"ถ้าจะเล่ากันจริงๆ ก็หนึ่งก็ไม่จบ" ตาฮึดพูด "แต่เอาซึ่งก็แล้วกัน ผมจะเล่าให้ฟังแต่เรื่องใหญ่ๆ ที่ผิดกัน เท่าที่นึกออกเดี๋ยวนี้ ทั้งเมืองนอกและเมืองไทยนั้นมีคนมีและคนจน แต่ที่เมืองนอกนั้นคนมีเขามีจริงๆ แต่คนจนเขาก็จนกันจริงๆ ส่วนเมืองไทยเราถึงจะมีก็มีไม่จริงและจนก็จนไม่จริงอีก คนมั่งมีที่เมืองนอกนั้น ถ้าเขามาเห็นคนมั่งมีในเมืองไทย เขาก็จะต้องดูถูกว่าเราจน เพราะไม่ว่าจะเปรียบกับเขาทางไหน เราเป็นแพ้เขาไปทุกทาง บ้านช่องที่เราอยู่ตลอดจนอาหารการกิน เราก็ดูเขาไม่ได้ ทรัพย์สมบัติยิ่งแพ้เขาใหญ่ เพราะบ้านเราใครมีเงินแสนก็เรียกว่ารวย แต่ของเขามีกันเป็นสิบเป็นร้อยล้าน ทรัพย์สมบัติของเราตกทอดกันลงมา เพียงไม่กี่ชั่วคน ของเขาตกทอดกันลงมาเป็นพันๆ ปี มันก็ต้องมาก แต่คนจนของเขานั้นสู้คนจนของเราไม่ได้ แพ้กันหลุดลุ่ย เพราะของเขานั้นดินฟ้าอากาศช่วยให้อยู่ได้อย่างคนมี อาหารการกินก็หาได้ง่ายและที่สำคัญนั้นคืออากาศ เพราะเราเป็นเมืองร้อน จนจริงๆ จะนุ่งผ้าขาวม้าผืนเดียวนอนศาลาวัดก็อยู่ได้ และเย็นสบายดีเสียอีก แต่ของเขาทำเช่นนั้นไม่ได้ ถ้าทำเขาก็ถึงตาย จึงต้องหาเสื้อผ้าใส่กันหนาวและหาไฟผิง บางทีห้องเล็กนิดเดียวอยู่ได้ดินครึ่งหนึ่ง คนจนก็ต้องลงไปเข้าอยู่เบียดกันอยู่ตั้งสิบกว่าคน หุงข้าวต้มแกง ซักผ้าหลับนอน และจะทำอะไร ก็ทำอยู่ใน

นั่น หน้าต่างประตูจะเปิดก็ไม่ได้เพราะกลัวหนาว ต้องอบกันอยู่อย่างนั้น น้ำท่าก็ไม่ต้องอาบเพราะแสงดวงจันทร์ พอเปิด ประตูเข้าไป กลิ่นตัวคนและกลิ่นอื่นๆ ที่หมักหมมอยู่มันพุ่งออกมา รวากับใครมาตีหน้าแวงเราด้วยไม้พลอง"

"แล้วแกไปรู้มาได้ยังไง" คุณเปรมซึ่งนั่งฟังมานานถามขึ้น

"ผมก็เที่ยวไปดูไปคร่ำครวญ" ตาฮึดตอบ "คุณพ่อส่งผมไปเมืองนอกทั้งที ก็อยากเห็นให้มันทั่ว"

"ผู้ดีเขาอยู่กันอย่างไรแกได้เห็นบ้างหรือเปล่า" คุณเปรมถามอย่างสงสัย

"ก็เห็นอยู่มากเหมือนกัน" ตาฮึดตอบยิ้มๆ "เพื่อนฝูงที่เป็นลูกขุนนางอยู่มหาวิทยาลัยด้วยกัน เขาชวนไปอยู่บ้าน เวลามหาวิทยาลัยปิด เขาอยู่กันอย่างวิจิตรพิสดาร จะเอาอะไรจะเรียกอะไรได้หมดไม่มีอัน ผู้ดีอังกฤษเขามีบ้านใหญ่ๆ อยู่นอกกรุง เนื้อที่บ้านเขามองสุดลูกหูลูกตา ตัวบ้านก็ราวกับปราสาทราชวัง ถึงเวลาเขาอยู่บ้านเขาก็เชิญแขกที่ขอบพอมมาอยู่ ด้วย อยู่กันไปก็เลี้ยงกันไป กลางคืนเป็นต้องแต่งราตรี ใส่เสื้อเชิ้ตอกแข็งกินข้าวกันทุกคืน กลางวันก็เดินเล่นบ้าง เล่นกีฬา บ้าง ออกยิงนกยิงกระต่ายหรือตกปลา หรือมิฉะนั้นก็ออกขี่ม้าไล่หมาจิ้งจอกบ้าง แล้วแต่ฤดู"

"ทำไมจะต้องไปขี่ม้าไล่หมาจิ้งจอก" คุณเปรมถามอย่างไม่เข้าใจ

"เขาใช้หมาที่เลี้ยงไว้เป็นฝูงๆ ออกไล่ คนนั้นขี่ม้าตาม พอหมาไล่ทันก็กัดหมาจิ้งจอกตาย"

"เขาวางมันเที่ยวลักกินเบ็ดกินไก่" ตาฮึดตอบอย่างลึกลับ

"ก็ยิงเอาหรือดักเอาไม่ได้หรือ" คุณเปรมถามอีก

"แล้วกันคุณพ่อ !" ตาฮึดร้อง "ถ้าทำอย่างนั้นก็ผิดวิสัยผู้ดีอังกฤษ ใครไปทำเข้า เขาเห็นเป็นบาปกรรมใหญ่โต โทษถึงไม่มีใครคบทีเดียว"

"อู้อะ !" คุณเปรมร้องขึ้น "ผู้ดีอังกฤษนี่ยังหมาตัวเดียวก็ถึงไม่คบกันเที่ยวหรือ"

"เขาถือกันเอาเป็นเอาตายเชียวยุโรป" ตาฮึดอธิบาย "เรื่องยิงนกตกปลาล่าสัตว์ เขามีกฎหมายกันทั้งนั้น อย่างนกพวกไก่ฟ้าพวกนกกระทา เขาก็ยังเป็นฤดูไม่ได้ยิงทั้งปี และจะยิงได้เฉพาะแต่ตอนที่กำลังบินเท่านั้น นกเดินอยู่บนดินหรือเกาะอยู่ เขาไม่ยิงเป็นอันขาด บางทีนกมันเชื่อง เพราะเขาซื้อไข่ม้าพักเลี้ยงแต่ยังเล็กๆ ต้องส่งคนเข้าไปให้มันบินก็มี"

"ป่าสูงๆ ของเขาเห็นจะมีมากกว่าของเรานะพ่อฮึด เขาจึงได้ล่าสัตว์กันมาก" พ่อเพิ่มพูดขึ้นอย่างสนใจ

"เปล่าครับคุณลุง" ตาฮึดตอบ "ป่าเมืองฝรั่งนั้นผมไปเห็นที่แรก เขาต้องบอกจึงได้รู้ว่าเป็นป่า เห็นเข้านึกว่าเป็นสวนต้นไม้"

"แล้วที่ว่าไปล่าสัตว์กันนั้นเขาไปล่าที่ไหนกันล่ะ" พ่อเพิ่มซัก

"ที่ของใครๆ ก็ล่ากันอยู่ในนั้น สัตว์ทุกตัว ไม่ว่าจะเป็นนกเป็นปลาเป็นเจ้าของไปหมด จะยังได้เฉพาะเจ้าของ หรือคนที่เขาอนุญาต สิทธิยิงนกตกปลาในที่ที่เขาขายกันแพงๆ พวกที่จะล่าสัตว์ได้ก็มีแต่ผู้ที่มีเงินเท่านั้น"

"แล้วกัน !" พ่อเพิ่มพูด "แล้วพวกคนจนทำอะไรล่ะ"

"คนจนอยากกินสัตว์ป่าก็ต้องแอบยิงแอบดักเอา ปลาน้ำจืดก็แอบตก แต่ถ้าเขาจับได้ก็ถูกปรับ หรือติดตาราง เพราะมีกฎหมายห้าม แต่ก่อนเมื่อไม่กี่ปีมานี้เอง เขาวางโทษถึงประหารชีวิต"

พ่อเพิ่มยกมือท่วมหัวแล้วพูดว่า "สาธุ ! ฉันไม่อยู่แล้วเมืองอังกฤษ เกิดชาติใดฉันใดก็ขออยู่เมืองไทยเถิด ไปอยู่ที่ไหนเป็นเศรษฐีก็ตีไป ถ้ายากจนก็คงลำบากแยะ"

"ผู้ดีเมืองนอกนี่นะพ่อฮ็อต" คุณเขยถามขึ้นบ้าง "กิริยามารยาทเขาเหมือนกับเราไหม หรือว่าผิดกันมาก"

"ถึงจะผิดกันก็แต่ในรายละเอียดบางอย่างเท่านั้นแหละครับ" ตาฮ็อตตอบ "เป็นต้นว่าเราไหว้กราบกัน เขาก็จับมือหรือคาน้ำ เรายังกับพื้นเขายังเก้าอี้อะไรอย่างนั้น แต่ถ้าจะพูดถึงมารยาททั่วไปก็เหมือนกัน ชั่วแต่ว่าคนอังกฤษเขาจะลำบากมากกว่าเราสักหน่อยเท่านั้นเอง เมื่อผมไปถึงใหม่ๆ นั้นกิริยามารยาท ที่คุณแม่หัดไปจากเมืองไทยใช้ได้ทีเดียว"

พลอยแทบจะโดดเข้ากอดจูบตาฮ็อตด้วยความดีใจ และความภูมิใจ ไม่เสียทีเลยที่ฮ็อตเกิดมาเป็นลูกแม่ ได้ทะนุถนอมเลี้ยงดูอบรมมาทุกอย่าง ถึงลูกจะไปไหนไกลแสนไกลก็ไม่ลืมแม่ หรือลืมการอบรมที่แม่ได้ให้ไว้ เสียงคนอื่นๆ คุยกับตาฮ็อตอย่างรื่นเริงต่อไปอีกนาน แต่พลอยก็ได้แต่นั่งกอดจูบลูกด้วยสายตาและด้วยหัวใจ

ตั้งแต่กลับมามาอยู่บ้าน ตาฮ็อตเองก็อาจไม่รู้ว่าจะตนได้นำความสุขมาให้แม่ของตนเท่าไร แต่สำหรับพลอยนั้น รู้ดีว่าตนได้รับความสุขความพอใจจนเต็มเปี่ยมประมาณไม่ถูก ทุกครั้งที่ตาฮ็อตวิ่งมาหาขอให้ใจกระเบนให้บ้าง ขอให้เปลี่ยนกระดุมเสื้อให้บ้าง ตลอดจนของของกินบางอย่างที่อยากกิน เมื่อตาฮ็อตมาถึงเมืองไทยได้สักหน่อย คุณเปรมก็พาตาฮ็อตออกเที่ยวแสดงความเคารพต่อผู้ใหญ่ที่คุณเปรมนับถือ แต่แล้วก็มิได้ทำอะไรต่อไปอีก ตาฮ็อตคงอยู่ต่อไปที่บ้าน มิได้เข้าทำงานที่ไหน คุณเปรมก็เนือๆ ไม่สนใจ ฝ่ายตาฮ็อตก็มิได้กระตือรือร้น รู้สึกว่าพอใจที่จะนั่งๆ นอนๆ อยู่กับบ้าน และได้อยู่ใกล้ๆ พลอยได้พูดคุยกับพลอย มิได้คิดถึงกาลข้างหน้า อย่างที่คนหนุ่มทั้งหลายควรจะคิด พลอยหยิบเงินให้ฮ็อตใช้เสมอที่ละร้อยสองร้อย ซึ่งตาฮ็อตไม่เคยออกปากขอ พลอยให้เท่าไรก็ได้ไว้ในกระเป๋าเสื้อ พลอยจะรู้ว่าเงินที่ให้ไปนั้นหมดหรือยัง ก็ด้วยวิธีที่ต้องเดินดูเอาเอง ตาฮ็อตดูเหมือนจะไม่รู้จักความสำคัญของเงิน มีเท่าไรก็ใช้เท่านั้น ความจริงร้ายจ่าย ส่วนตัวของตาฮ็อต ก็ไม่มีอะไรมาก แต่ถ้ามีใครทุกขหรือมาขอ ไม่ว่าจะเป็คนในบ้านหรือมาจากที่อื่น ตาฮ็อตก็มักจะเทกระเป๋าให้จนหมดทุกครั้งไป ถ้าจะว่ากันด้วยใจจริง พลอยก็อยากจะให้ตาฮ็อตคงอยู่กับบ้าน ไปอย่างนี้ไม่มีกำหนด เพราะการที่มีลูกอยู่ในบ้านตลอดเวลา ไม่ต้องมีธุระการงานที่ไหนนั้น ทำให้พลอยอุ่นใจ สบายใจอยู่มาก แต่พลอยเองกลับต้องเป็นคนเริ่มคิดถึงการทำงานที่ตาฮ็อตควรจะทำต่อไป เพราะตาฮ็อตเองก็ไม่สนใจ และคุณเปรมก็ดูเหมือนจะยังมีได้นึกถึงเรื่องนี้ วันหนึ่งเห็นคุณเปรมอารมณ์ดี พลอยก็พูดขึ้นว่า

"คุณเปรม เรื่องงานตาอืดคุณเปรมคิดไว้บ้างหรือยัง จะให้ทำที่ไหน เราเคยพูดกันไว้ว่าตาอืดกลับมา คุณเปรม จะเอาไปไว้ด้วยที่กระทรวง"

คุณเปรมถอนใจใหญ่แล้วก็พูดว่า

"ปล่อยแกอยู่อย่างนี้ไปก่อนเถิดแม่พลอย อย่างเพิ่งไปคิดถึงมันเลยเรื่องการทำงาน ฉันเองก็ยังไม่รู้ว่ อะไรเป็นอะไร และจะเป็นอย่างไรต่อไปก็ไม่รู้"

"ฉันเองไม่ว่าอะไรหรอก" พลอยพูด "เพราะใจฉันก็อยากได้ลูกไว้ที่บ้านสักคน แต่ฉันเกรงไปว่าทิ้งไว้นาน จะไม่ตี้ออด้ยงหนุ่มก็ควรจะได้เข้าทำงาน มีหน้ามีตากับเขาบ้าง"

"แล้วตัวเขาเองว่าอย่างไรเล่า" คุณเปรมย้อนถาม

"ฉันก็เห็นเขาเฉยๆ ฉันก็ยังไม่ได้อถามเขาเลย"

"ก็ลองถามอืดเขาดู" คุณเปรมพูดเหมือนกับว่าอยากจะได้ผลลัทธิการะให้พ้นจากตัว "ฟังเสียงเขาก่อนว่า จะว่าอย่างไร บ้าง แต่ใจฉันกลับเห็นไปว่าเงินของเราก้ยังพอมืออยู่ จะพอเลี้ยงลูกไว้เฉยๆ โดยไม่ต้องให้ทำงาน ได้สักคนกระมัง"

"คุณเปรมอย่าคิดอย่างนั้นดีกว่า ถึงจะมีเงินมีทองสักเท่าไร ก็ควรจะหาการทำงานทำไว้ อยู่เปล่าๆ ถือว่าพ่อแม่มีเงินเลี้ยงได้นั้น ในที่สุดก็เสียคนไปทั้งนั้น" พลอยพูดแล้วก็รู้สึกแปลกใจว่าตนกลับเป็นฝ่าย สั่งสอนคุณเปรมไปเสียแล้ว

แต่ครั้นเมื่อพลอยไปถามตาอืดเข้าจริงเรื่องการทำงาน ตาอืดก็หัวเราะตอบว่า

"ก็แล้วแต่แม่จะเห็นสมควร ลูกทำที่ไหนก็ได้ ยิ่งไม่ต้องทำเลยก็ยิ่งดี"

"ไร้อืดก็ ! เลิกพูดเล่นเสียทีเถิด !" พลอยว่า "เรื่องการเร่องงานก็ต้องทำกันทุกคน วิชาที่ลูกเรียนมา จะใช้ทำอะไรได้ ก็ควรจะบอกให้แม่รู้ จะได้ช่วยกันคิดอ่านได้ถูก"

ตาอืดเปลี่ยนสีหน้าจากหัวเราะเป็นเอาจริงเอาจังแล้วก็พูดว่า

"แม่ทูนหัวของลูก ลูกเองก็ไม่วู้ว่จะไปทำอะไรจริงๆ วิชาที่เรียนมาก็ใช่จะไปทำอะไรได้ ไม่เหมือนกับพี่อื่นที่เขาเรียนกฎหมาย เพราะวิชาที่ลูกเรียนมานั้น ทำให้เป็นหนังสือเข้าในมีรสมีชาติกว่าคนอื่นๆ เท่านั้นเอง จะว่าเข้าที่ไหนไม่ได้ก็เข้าไม่ได้สักแห่งเดียว แต่ถ้าว่าจะเข้าได้แล้วก็คงเข้าทำได้ทุกแห่ง"

"โอ้ ! เรวรรวมแท้ๆ ทีเดียว" พลอยบ่น "อืดชอบพูดอะไรที่แม่ไม่เข้าใจเสมอ จะช่วยเป็นสติปัญญาสักนิด ก็ไม่มีอยากได้อะไรอยากทำอะไรทำไมไม่บอกแม่"

"แม่จ๋า" ตาอืดพูดขึ้น โบทหน้าเปลี่ยนไปเป็นยิ้ม "ลูกถูกส่งไปอยู่ที่อื่นเสียนานหลายปี กลับมาถึงบ้าน ก็อยากจะทำอยู่ที่บ้านกับแม่ให้อ้อม ไม่อยากกังวลถึงอะไรทั้งนั้น อยากแต่เพียงว่าได้อยู่ใกล้ๆ แม่ นอนใต้หลังคาเดียวกับแม่เท่านั้น ลูกก็เป็น

คนเลี้ยงง่ายไม่สิ้นเปลืองเท่าไร แม้จะเลี้ยงลูกไว้สักคนก่อน ไม่ได้เที่ยวหรือ สมมุติว่าลูกไปทำงานหาเงินเดือนได้มาเท่าไร แม่ก็คงไม่ได้ไม่ติดอะไรด้วย ลูกก็คงจะใช้คนเดียวหมด ถ้าจะว่าถึงชื่อเสียงมีหน้ามีตาจากการงาน ลูกก็ไม่อยากได้ อยากแต่จะเป็นลูกของแม่ตลอดไป และชื่อเสียงเกียรติยศนั้น ถ้าจะหากันจริงๆ ก็คงจะมีเวลาอีกมาก ลูกก็ยังไม่แก่เฒ่าเท่าไรนัก แม่จะอดใจรอไปหน่อยไม่ได้เที่ยวหรือ"

คำพูดของตาอืดทำให้พลอยต้องนิ่ง เพราะไม่รู้ว่าจะได้ตอบอย่างไร และตาอืดก็ใช้คำพูดเข้าไปสะกิด ความในใจของพลอยหลายอย่าง ทำให้พลอยรู้ตัวว่าถึงจะได้ตอบต่อไปก็จะไม่ตรงต่อความรู้สึก เพราะในใจจริง พลอยก็อยากเลี้ยงตาอืดไว้ให้อยู่สบายๆ ที่บ้าน ไม่อยากให้ต้องทำงาน และตาอืดก็ดูเหมือนจะรู้ใจพลอย เสียแล้วในข้อนี้

ในที่สุดเรื่องการเข้าทำงานของตาอืด ก็เป็นเรื่องที่ต้องรั้งรอกันไป ในระหว่างนั้นก็เริ่มรูลกลางเมือง งานพระบรมศพ เป็นเหตุให้คุณเปรมต้องมิงงานชุก ทำงานติดต่อกันทั้งกลางวันกลางคืนอยู่นาน พองานพระเมรุเสร็จสิ้นไปแล้ว คุณเปรมก็ดูเหมือนจะหายใจโล่งอก มีเวลาได้พักผ่อนและเริ่มมีอาการดีขึ้น แต่พองานพระเมรุเสร็จไปแล้วไม่เท่าไร ก็มีข่าวพุดกันหนาหูถึงเรื่องการเปลี่ยนแปลงในวงราชการ ซึ่งกำลังเกิดมีขึ้น เสนาบดีกระทรวงต่างๆ นั้นเปลี่ยนไปหลายกระทรวง และการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่ก็มีอยู่ในกระทรวงวัง อันเป็นกระทรวงของคุณเปรมเอง

คุณเปรมเล่าให้พลอยฟังว่ามหาดเล็กรัชกาลก่อน จะต้องออกจากราชการไปเป็นส่วนมาก โดยเฉพาะมหาดเล็กห้องพระบรรทม ดูเหมือนจะออกหมด ส่วนกรมกองต่างๆ ที่เคยมีมาแต่รัชกาลก่อนนั้น ก็ได้ทราบว่ายุบลงหลายกรม

"ก็เป็นธรรมดาหรือแม่พลอย" คุณเปรมสรุปความ "เมื่อผลัดแผ่นดินใหม่ก็ต้องเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมดา ยิ่งมหาดเล็กรับใช้ใกล้ชิดก็ต้องเปลี่ยนไปตามแผ่นดิน เป็นธรรมดาที่ท่านจะต้องชুবเลี้ยงมหาดเล็ก ข้าหลวงเดิมของท่าน เพราะไว้วางพระทันกันมาแต่ก่อน แต่กรมกองอื่นนี่ลึกลับใจหาย แต่ก่อนนี้เคยเห็นคนมาก เคยอยู่ด้วยกันครึกครื้น เดียวนี้รู้แต่ที่ท่านจะตัดยุบลงไม่รู้ว่าเป็นใคร ดูหน้าแห่งไปตามๆ กัน ใครที่เขามีหลักฐาน หรือมีที่อาศัยพึ่งพิงฝากเนื้อฝากตัวได้ ก็ไม่สู้กระไรนัก แต่คนที่ไม่มีสิ้ออกจะลำบาก มหาดเล็กที่โปรดๆ บางคนเขาไม่เป็นไร เพราะในแผ่นดินก่อนก็ได้พระราชทานไว้พอตัว เถมยังมีพระราชพินัยกรรมเมื่อสวรรคตแล้ว อย่างเขาก็ได้กันคนละร้อยสองร้อยต่อเดือนคิดบ้านานดูด้วย ก็จะมีพออยู่กินไปได้สบาย ฉันสงสัยแต่คนที่ไม่มีอะไรเท่านั้น"

จากนั้นมาข่าวตัดทอนยุบกรมกองและปลดข้าราชการ ก็ยิ่งดังหนาหูขึ้นทุกที ทุกคนที่พลอยรู้จัก ก็เหมือนจะพุดกันด้วยเรื่องนี้ บางคนก็อธิบายให้เหตุผลว่า ความจำเป็นที่ต้องปลดข้าราชการนั้น ก็เพื่อทำงบประมาณแผ่นดินให้เข้าสู่ 'ดุลภาพ' เพราะขณะนี้บ้านเมืองเข้าสู่ภาวะที่เรียกว่าเศรษฐกิจตกต่ำ รัฐบาลเก็บภาษีอากรไม่ได้มากเหมือนแต่ก่อน จึงต้องตัดรายจ่ายลงไป ซึ่งคำอธิบายเหล่านี้กระทบหู เหมือนกับกระทบแผ่นหินผา มิได้เกิดความเข้าใจขึ้นแต่อย่างไรเลย ที่ว่าๆ บ้านเมืองเข้าสู่ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำนั้น พลอยเดาไม่ออกกว่าเป็นอย่างไรกัน เพราะเมื่อนึกถึงความเป็นอยู่ และการใช้จ่ายส่วนตัวก็กลับเห็นว่าเงินเหลือใช้ เก็บได้มากกว่าแต่ก่อน เพราะข้าวของของเครื่องใช้แต่ละอย่างมีราคาถูกลงไปอย่างมาก ตามความรู้สึกของพลอย กลับเห็นว่าเป็นระยะบ้านเมืองดี ไม่น่าจะมีใครต้องเดือดร้อน ยิ่งคำอธิบายที่ว่าๆ เงินแผ่นดินเฟือดเคือง ไม่พอจ่ายใช้สอยนั้น ยิ่งทำให้พลอยงงงวยมึตแปดด้านทีเดียว เพราะทรัพย์สมบัติเงินทอง ในสิบสอง

Third Reign

Chapter 1

Be it because of a law of nature whereby time passes faster as we grow old or because events in the following period did actually happen faster, or for some other reason, Phloi had the feeling that each day of her life went by faster than before and, if she wasn't careful all the time, days and nights would turn into months and years without her noticing it, and the various events that happened to her as of the start of the new reign – the third in her life and the seventh of the Rattanakosin era – would follow one another in confusion verging on chaos, so that at times she was unable to grasp them in their proper order.

After he fainted on the day His Most Gracious Majesty Rama VI passed away, Khun Preim was in poor health for several days. It wasn't clear what exactly ailed him, besides being exceedingly exhausted for a while. His exhaustion coupled with deep sorrow had undermined his health, and it was Phloi's duty to look after him for days on end, and even when he was healthy again, she still worried about him, keeping on the alert, observing him with eyes full of concern.

From the day of His Majesty's demise, he seemed to have turned into an old man. He stopped being concerned with himself, with what he ate, with how he dressed, and was even somewhat negligent in keeping himself neat. All of this Phloi put down to a mental breakdown, as he was in despair and no longer paid attention to his

environment. He had always been very interested in his own life and in those of the people he knew. His former behaviour, she felt, had been motivated by his will to prosper and distinguish himself. At the same time he was interested in what the others were doing, who was good or evil and to what extent, and then he compared their behaviour, their qualifications and the results of such behaviour with his own behaviour and qualifications, which made him interested in life, and that eagerness was the power that propelled his life forward. But now little remained of that eagerness. He was not interested in what was to happen to him and neither was he interested in what was to happen to others. Before that, he had been the one inviting Phloi to look at the world and the one telling her what was happening around them; she was in the position of a listener. But all of a sudden, to her befuddlement, it was the other way around: she was the one prodding him to look at other people and at the various events, and he was now the listener, but one who didn't listen very carefully. During the reign of Rama VI, he had always told her of his love and veneration for His Majesty and how totally dedicated he was to him in heart and mind. Whenever she had heard him speak like this, she had felt she believed him only for one part; for another, which she kept to herself, she had the feeling that it was his eloquence and the mood of the moment that made him speak as he did, and it was only when His Majesty passed away that she realised he had spoken entirely sincerely. But what she didn't know – and neither did he – was a truth of a different kind: that when Rama VI had succeeded Rama V, Khun Preim was still a man full of vigour and enthusiasm, eager to start life and ready to learn the lessons of life and put them to good use, but given the way he had been trained, he had tied up his life to this particular Lord of the Land, had oriented it to follow the royal lead in all things disregarding any personal views or wishes. For this reason, when the first change of reign took place, he held that his life had changed direction henceforth and he must adapt to the times. When Rama V passed away and Rama VI took over, he was still young and strong enough to change his ways and start on a new life. For the fifteen years of the Sixth Reign, he felt that his life was com-

plete, he was happy with it and didn't want it to change, but he knew perfectly well that, if he was to dedicate his life in the Seventh Reign correctly, he had to adapt his way of life to a different level, he had to get acquainted with new people, he had to study life anew. To put it briefly, he had to start from scratch, but he was too old and no longer strong enough to do so. Regarding the new sovereign, he knew that his loyalty wasn't diminished, but his enthusiasm to respond to royal commands had been eroded by the ageing of his body.

By now, Phloi was the one who had to make him interest himself in this and that all the time, but her attempts took her nowhere, because he merely sat listening without saying anything, and if what she said happened to refer to some event of the previous reign, he would turn his face away and then heave a sigh, as if he didn't want to recall the past. There was only one thing in which he was interested as before, or it seemed even more than before, and that was breeding and riding horses. Every day now, he would just go through the motions of going to the palace, as the royal mortal remains were still lying in state, but then hurry back home to busy himself in the stables morning and evening. He would ride his favourite horse towards Khlong Toey or towards the Lumpini garden, where a big fair celebrating the fifteen years of the Sixth Reign had been planned and some structures had even been set up, but the unexpected royal demise had aborted the event. Khun Preim liked to ride away from home alone, without any escort. He came back drenched in sweat and his horse covered in white foam. Phloi wasn't happy about this continued interest of his in horses, because he was growing old and she was afraid some accident would befall him, but she had to keep quiet, not daring to warn him out because she could see that horse riding was the only thing he liked and it brought him a measure of pleasure.

Because of the sudden shock of His Majesty's death and because of her worry over her husband's health, Phloi didn't have time to think about how much time went by, and before she knew it Ort sent news that he would be travelling back by steamer to Singapore and there take a train to reach the Bangkok Noi railway station in Thonburi. When the time for his return came, Phloi went to the railway station

along with Khun Preim and all the children as if in a dream from which she woke up when the train stopped alongside the platform and Ort rushed out of a carriage and took her in his arms, squeezing her tight, and he was laughing and the others were laughing and greeting him in a rumpus.

Phloi raised her face to look at her son through her tears. He had grown so tall that Phloi, who stood right against him, had to bend over backward to be able to see his face. His face looked paler, more adult and bore traces of a nascent beard and moustache, but his way of talking, his way of laughing and the way he looked at her and the others showed that he was still the same Ort, her son. The ten years that had gone by hadn't changed him in substance. He enfolded her in his arms again and whispered, 'Stop it, Mother. Aren't you ashamed to be such a cry-baby?'

His words made her laugh and she promptly wiped away her tears. Ort talked with everyone intimately, prostrated himself at Khun Preim's feet deferentially, joked with Pherm, Khun Cheui and Luang O-sot, turned round and grinned at An and Own and Praphai who had come to welcome him and then walked over and bent over to kiss Lucille on the cheek as farang relatives properly do. Today Phloi saw Khun Preim truly beaming for the first time. He was saying louder than usual out of gladness, 'You are so much taller than I, Ort. Come and stand by me so we can see how tall you are.'

Ort did as he was ordered and Phloi saw with delight that he was taller than his father by about a hand-width. While the servants took the luggage out of the carriage, Phloi couldn't help glancing at the carriage door to see if someone else hadn't come along with Ort as well. At first glance she saw nothing, so she glanced again, and again, so that Ort noticed how she was behaving and smiled to himself.

When all the luggage was taken out of the carriage, they all went to the motorboat Khun Preim had arranged for to take them across the river and return home. Ort sat next to Phloi and asked her in a low voice, 'Are you satisfied now, seeing I came back alone, without anyone trailing me?'

Phloi laughed in relief, stretched out her hand to squeeze his arm

with satisfaction. Ort's low voice said further, 'Tut-tut! Don't do this. An's looking this way. You'll make him angry.'

But Phloi knew that what he was saying no-one else could hear, because the noise of the boat engine covered every word.

None of the relatives who had gone to welcome Ort that day went their separate ways. Pherm, Khun Cheui and Luang O-sot readily accepted Phloi's invitation to have lunch together. As soon as they were home, Phloi took Ort to shower and change and the happiness that day seemed to be complete, because she was taking care of her child who had just come back unattached, with the feeling that it was totally her right to do so, no-one was there to prevent her or compete with her. Ort took a shower and then dressed in a fine lawn-top and Chinese silk trousers Phloi had ready for him. Those trousers were black, as mourning for his late Majesty was still on. Then Ort came and sat down to lunch, which Phloi had arranged, with such hunger and relish after having been deprived of Thai food for so long that Phloi forgot to eat, as she merely sat smiling, feasting her eyes on him. When she finally resurfaced, she glanced at the others around the table and saw Khun Cheui, Luang O-sot and Pherm equally hiding smiles of contentment as they watched Ort regaling himself.

Once he was full, Ort said, 'From now on, I'll never leave Siam again. I'll remain here until I die because there is no other country as comfortable as this one.'

'How is it then they say it's fine and dandy abroad, young Ort?' Pherm asked.

'Maybe it is for those who go there for a short stay only, Uncle,' Ort answered. 'When you live there, nothing can beat our way of life. When you are abroad, even though there are good sides, you must always be conscious that they are not yours, they belong to others. Once you reach your own country, you can see that everything is yours. No matter how hot the weather is, it's yours. Even if there are bad smells in the air or what not, they are signs that make you feel this is home. Our cities, our roads, our fields, even our plants and trees, no matter how messy they are, we made them so. If we messed them up we can tidy them up in turn. The train I took entered Thai territory at dusk. I couldn't sleep and

kept looking at our countryside, on and on, without ever getting bored, so much so that when the train reached Bangkok Noi I wasn't even aware of it. No matter where I looked it was a treat to the eye.'

'You seem to feel it quite deeply,' Pherm said in a low voice as if talking to himself.

'Feel deeply about what, Uncle?' Ort asked.

'Nothing ... You're my nephew, that's all,' Pherm answered. 'I've long thought exactly as you do. I've always lived here since I was born and even at my age I've never been tired of it. I sit looking at it every day and I still enjoy it every day. Whoever comes and tells me the way it is here is good, the way over there is good too, I don't trust their eloquence. I couldn't argue because I've never gone there, so I just listen to them quietly. Well now, young Ort, tell us how our country and theirs differ.'

'If I were to tell you everything, one year wouldn't be enough,' Ort said. 'But I'll give you just the main points of difference. Thinking about it right now, foreign countries and ours have rich and poor people, but in foreign countries the rich are really rich and the poor are truly poor, which isn't quite the case here. If the rich foreigners saw our rich people, they'd look down on us and say we are poor because we can't compare with them in any way. The houses we live in, the food we eat: we can't beat them. And even more so in terms of property, because here we consider someone with a hundred thousand baht as rich, but their rich people own tens or hundreds of millions of baht. Our wealth has been transmitted over a few generations; theirs, for thousands of years, so it's very much. But their poor can't compare with ours, because our climate allows our poor to live like the rich, food is easy to find and, what's of paramount importance, the weather is hot. The truly poor can dress with just a hip cloth, sleep at a monastery and still be doing fine, but their poor can't do that. If they did they might die, so they have to find warm clothes and a fire to stay by. Sometimes very small rooms are half underground, the poor have to rent them and pile into them by the dozen, cooking, washing, sleeping and doing everything in there. Doors and windows can't be opened because of the cold, so they have to keep warm like

that, without taking baths because that's expensive. When you open a door, the stink of people and other things in there clobbers you.'

'How do you know about this?' Khun Preim, who had sat listening silently for a long time, asked.

'I had a look around, Father,' Ort answered. 'You sent me abroad, so I wanted to find out as much as I could.'

'Did you see how the well-bred live as well or not?' Khun Preim wondered.

'Quite a lot, yes,' Ort answered with a smile. 'My friends at the university who were children of the gentry invited me to their homes on holiday. They live amazingly well. Whatever they want, they only have to ask. The English gentry have large houses out of town; their properties stretch as far as the eye can see; their houses are like our palaces. When it's time for them to return home, they invite whomever they like to stay as their guests and treat them. In the evening you have to dress up in white starchy shirts to sit down to dinner. In the daytime they play games, sports, shoot birds or rabbits or go fishing or even hunt foxes on horses depending on the season.'

'Why do they have to ride horses to hunt foxes?' Khun Preim asked, at a loss.

'They have packs of hounds to hunt them and they follow on horses. When the hounds find the foxes they bite them to death.'

'But why do they hunt them?' Khun Preim asked again, wanting to get to the bottom of it.

'They claim they go after ducks and chickens,' Ort answered with hesitation.

'Can't they shoot them or trap them?' Khun Preim persisted.

'How could they, Father?' Ort protested. 'If they did that, it would go against the English nobility's sense of fair play. Whoever does that is ostracised right away.'

'Zounds!' Khun Preim exclaimed. 'Ostracising someone for shooting a fox?'

'They are damn serious about it, yes,' Ort explained. 'Hunting and fishing are highly regulated. Birds like pheasants and partridges are only hunted in season; for the rest of the year, they don't shoot

them, and they only shoot birds in flight, never when they are on the ground or on branches. Sometimes the birds are tame, because people buy the eggs to hatch them and keep the birds from very young, so they must be chased away to take flight.'

'I hear they have many more mountain forests than us, young Ort, so there are lots of animals to hunt,' Pherm said with interest.

'Not at all, Uncle,' Ort answered. 'Forests in foreign countries, when I first saw them I had to be told those were forests: I thought they were orchards.'

'Then when you say they hunt animals, where do they do it?' Pherm asked.

'On their own lands. All animals there have owners and only they or their guests can shoot. Hunting or fishing rights are bought and sold at high prices. Only the well-off can hunt.'

'Really!' Pherm said. 'Then what about the poor? What do they do?'

'The poor who want to eat wild animals must poach, shooting animals or trapping fish on the sly, but if they are caught they are fined or sent to jail, because it's illegal. In the old days, only a few decades ago, mind you, they were liable to the death penalty.'

Pherm raised his joined hands over his head and bowed and then said, 'Amen! Let me never stay in England but be reborn here every time! Being rich over there would be too good, but being poor would be such a burden!'

'How about the high-born over there?' Khun Cheui asked in turn. 'Are their manners the same as ours or very different?'

'They differ from ours only in matters of detail,' Ort answered. 'For instance, we bow and prostrate ourselves; they shake hands or salute each other. We sit on the floor; they sit on chairs – that sort of thing. But generally their manners are the same, except that the English are much more reserved than we are. When I first went there, the manners Mother had taught us served me very well indeed.'

Phloi almost sprung up to hug and kiss him out of pleasure and pride. It had been no waste of time making Ort his mother's child, training him and teaching him in everything. However far he had

gone he never forgot his mother or the training she had provided him with. The others went on talking with Ort for quite a while, but she just sat hugging and kissing him with her eyes and with her heart.

Once home, Ort himself may not have been aware of how much happiness he had brought back to his mother, but Phloi at the bottom of her heart knew that she was receiving happiness and satisfaction to the full, in a way she couldn't estimate every time he ran to her to ask for a jongkrabein, to have her sew a button on his shirt or to ask for some dish he would like to eat. After he had been back for a while, Khun Preim took him to pay his respects to those elders Khun Preim honoured, but then that was all he did. Ort stayed at home, didn't go and work anywhere. With Khun Preim languid and indifferent, Ort showed no enthusiasm and was happy enough to sit or lie down in the house and stay close to his mother, chatting with her, without giving a thought to making his way forward as young men of his age usually did. Phloi gave him money to spend, one or two hundred baht at a time, which he never asked for. Whatever she gave him he slipped into his shirt pocket. To find out whether he had gone through the money she had given him she had to go and check herself. He didn't seem to know the importance of money. Whatever he had he spent. Actually he had few personal expenses, but if someone in need came to ask, whether someone from the house or someone from elsewhere, he would give that person whatever was left in his shirt pocket every time. In her heart of hearts, Phloi wanted him to stay at home indefinitely because having her child at home all the time without him having to go and work somewhere left her with a warm feeling, but she was the one who had to begin thinking about what he should do in the future, because he himself wasn't interested and Khun Preim didn't seem to have thought about this yet. One day, seeing that he was in a good mood, she said to her husband, 'Have you thought yet about what Ort should do, where he should work? Didn't you say you'd find him work at the ministry?'

Khun Preim heaved a sigh and then said, 'Let him stay like this for a while, dear Phloi. Don't think about work yet. I myself don't know what's what or what the future holds either.'